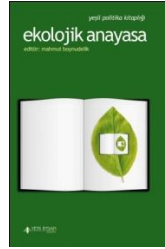

KİTAP İNCELEMESİ:**EKOLOJİK ANAYASA**

MAHMUT BOYNUDELİK

İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi,
(ed) 2011.

ISBN:6055895259,120 shf., ciltsiz kitap.

Anayasa; toplumdaki uzlaşmanın özünü oluşturan; devletin kuruluş felsefesi ile temel organlarını, kişilerin temel hak ve özgürlükleri ile ekonomik ve sosyal hak ve ödevleri belirleyen ana ilkeleri düzenleyen ve hükme bağlayan temel üst normlar bütünüdür. Anayasalar, yüzyıllardır temelde insanın insanla çatışmasını önlemek için yapılmaktadır. Peki insanın doğayla çatışması anayasalara konu olabilir mi? İnsanın yegane hukuk öznesi olduğu bir hukuk sisteminin ötesine geçilip doğanın da bir hak öznesi olarak anayasalarda yer alması sağlanabilir mi? İnsan eliyle oluşturulan ekolojik yıkımının boyutları gezegendeki yaşam iyiden iyiye tehdit eder hale geldikçe bu sorular anlam kazanmakta ve özellikle son 20 yılda anayasa yapım süreçlerine yeni kavramların dahil olmaktadır.

Dünyada ve Türkiye’de ekolojik anayasa tartışmalarının temel konusunun doğanın hak öznesi olup olamayacağı tartışmasıdır demek herhalde yanlış olmaz. Tartışma henüz yeni başlamış gözüküyor. Türkiye’nin 200 yıldır süregelen anayasa tartışmaları da ‘Ekolojik Anayasa’ kavramı ile yeni bir boyut kazanmaktadır. 2011 yılının Şubat ayında çalışmalarına başlayan Ekolojik Anayasa Girişimi, yapılması düşünülen yeni anayasasının sivil, demokratik ve özgürlükçü olmasının yanı sıra ekolojik de olması gerektiğini ve doğanın vazgeçilmez, devredilmez haklarının anayasal güvence altına alınmasını savunmak için çeşitli faaliyetlerde bulunuyor. Bu çerçevede 15 Mayıs 2011’de düzenlenen “Ekolojik Anayasa Konferansı”nda yapılan sunumlar kitap haline getirilmiş. Kitapta sunumlara ek olarak “Ekolojik Anayasa Girişimi Çağrı Metni”, Konferans Sonuç Bildirgesi ve Toprak Ananın Hakları Evrensel Beyanname’si de yer almakta.

Kitaptaki on sunum temelde üç konu etrafında şekillenmekte: Doğanın bir hak öznesi olup olamayacağı, dünyada ekolojik anayasa tartışmaları ve çevre alanındaki hukuk mücadelesinin ekolojik anayasa perspektifiyle nasıl el alınabileceği. Kitapta yer alan sunumlarda da hukukçular arasında fikir ayrılıkları gözlemlenmekte. Anayasalar doğadaki yaşam biçimi olarak sadece insan türünü ele alır ve insanların birbiri arasındaki ilişkiyi düzenlemek üzerine tasarlanmışlardır. Toplumsal sözleşme olarak da adlandırılan anayasa metinlerine doğayı da bir hak öznesi olarak dahil etmek insan merkezli bir paradigmadan uzaklaşmayı gerektirdiği üzerine genel bir mutabakat bulunmaktadır. Öte yandan bazı hukukçulara göre doğa bir hak öznesi olarak kabul edilemez çünkü doğa kendisini savunamaz, hak talep edemez.

Stone sivil haklar hareketinin ertesinde ve modern çevre hareketinin doğduğu yıllarda yazdığı "Should Trees Have Standing? Towards Legal Rights for Natural Objects? (1972) adlı makalesinde hukukun zaman içindeki gelişimini ele almakta ve ormanlara, okyanuslara, nehirlere, tüm diğer doğal varlıklara ve bir bütün olarak doğaya yasal haklarının verilmesini savunmaktadır. Toplumların çeşitli dönemlerde belirli kişileri ve varlıkları hak sahibi olamayacak kadar yetersiz ve değersiz gördüğünü söyleyerek örnek olarak çocukları, köleleri, kadınları, Amerikan yerlilerini, etnik azınlıkları, akıl hastalarını, cenini ve yabancıları örnek gösterir. Stone'a göre henüz yasal haklara sahip olmayan varlıklar haklarını kazanana kadar 'bizim' yani hak sahiplerinin kullanımına tabii olarak değerlendirilir. Yasal haklara sahip olmanın üç şartı vardır. Birincisi bir varlığın kendi adına hukuki girişimde bulunma, dava açma imkanının olması, ikincisi bir davada mahkemenin bu varlığa yönelik bir zarar olabileceği fikri ve son olarak da tazminat durumunda bu varlığın bizzat yararlanabilmesidir. Stone, doğal varlıkların bu şartları yerine getirmediği için hukuk sisteminde hak öznesi olarak kabul edilmedikleri fakat bu sistemin değişmesi gerektiğini söylemektedir. Şirketler, devletler veya üniversiteler de kendi adlarına hukuki girişimler de bulunamazlar ama avukatlar onlar adına savunma yapabilmektedirler.

Bu tartışmada önemli nokta doğanın haklarını nasıl kullanacağıdır. Herhangi bir doğa tahribatı tehdidinde veya sonucunda doğanın haklarını koruyacak olan yine insandır fakat burada 'emanetçi' ve 'vekil' özneler tayin edilebilir. Emanetçilik kavramı hem doğanın haklarını korumak anlamında hem de doğaya zarar vermeden onu gelecek kuşaklara bırakabilmek adına önem taşır. Son dönemde Macaristan'da hayata geçirilen "Gelecek Kuşakların Ombudsmanlığı"nın anayasal sistemde yer alması veya gelecek kuşakların haklarını gözetmek adına bugünkü projelerin sürdürülebilirliğini denetleyecek süper jüri mekanizmalarının önerilmesi emanetçilik açısından ekolojik anayasa tartışmaları içinde değerlendirilebilir.

Kitapta dünyada süre giden ekolojik anayasa tartışmalarını ve bunların Türkiye'deki gelişmelere muhtemel yansımaları da ele alınmış. Uluslararası platformlardaki ve Türkiye'deki tartışmaların genelde atıf yaptığı iki anayasa bulunmaktadır: Ekvador ve Bolivya Anayasaları. Bolivya, dünyada doğanın yasal haklarını tanıyan ilk ülke olmuştur. İklim değişikliğini önlemek, doğal varlıkların sömürülmesini engellemek ve Bolivya halkının yaşam kalitesini yükseltmek adına alınan bu karar doğayı insanla eşit statüde kılmaktadır. Ayrıca Bolivya'nın liderliğinde hazırlanan ve bir çok toplum ve sivil toplum kuruluşunun desteklediği Toprak Ana Hakları Evrensel Beyanamesi'nin hazırlanma süreci, Birleşmiş Milletler tarafından nasıl değerlendirildiği ve toprak ana haklarının gelecekte uluslararası sözleşmelere nasıl yansyabileceği kitapta ayrı bir bölümde tartışılmış. 28 Eylül 2008'de referandumla kabul edilen Ekvador Anayasası'nın, 71. maddesi hayatın gerçekleştiği doğanın ya da *Pachamama'nın* (Toprak Ana) var olma

hakkını tanımakta ve anayasal koruma altına almaktadır: “Hayatın içinde yeniden ürediği ve meydana geldiği tabiat veya toprak ana bir bütün olarak var olma, yaşam döngü ve işlevlerinin evrimsel süreçlerinin korunması ve yeniden canlandırılması hakkına sahiptir” (s.55). Doğanın haklarının anayasal güvence altına alınmasına Latin Amerika ülkelerinin liderlik etmesi elbette tesadüf değildir. Tarihsel olarak sömürgecilğe karşı günümüzde de neo-liberalizme karşı mücadelelerinin kıtaya özgür kültürel motiflerle harmanlanması doğa ananın/toprak ananın haklarını gündeme getirmiştir. Kitapta yer alan sunumlarda da değinilen ve ekolojik anayasa tartışmalarında da sıkça referans gösterilen kaynaklar arasında Halkların İklim Değişikliği Bildirgesi, Afrika Halkları Haklar Bildirgesi, Latin Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi Ek Protokolü, Ekvador Anayasası, Fransa Yeşil Şartı, Yeryüzü Şartı, Stockholm Bildirgesi, Rio Deklarasyonu ve Aarhus Konvansiyonu’nu sayabiliriz.

Son olarak sunumlarda gözlemlediğimiz başka bir temel konu da hukuksal çevre mücadelesinin ekolojik anayasa talepleri ile nasıl ortaklaştırılabileceği tartışmasıdır. Çevre alanında verilen hukuk mücadelesinin aktörleri olarak sunumlarıyla konferansa katılan çevre avukatları, Türkiye’deki çevre davalarında yaşanan olumsuz gelişmeleri örnekleriyle anlatmakta: Uluslararası anlaşmalar yoluyla yasama ve yargı denetiminden muaf nükleer santral, idari durdurma kararlarına aykırı şekilde faaliyetlerine devam eden madencilik şirketleri, ÇED raporu olmadan inşaatına başlanan HES’ler, değişen yönetmelikler, kamulaştırmalar...

Halihazırda Anayasa’nın 56. maddesinin (“Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir”) sürdürülebilir kalkınma üzerinden işlevsizleştirilmeye çalışılması karşısında ekolojik anayasa tartışmalarının işlevselleştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca doğanın haklarının anayasal güvence altına alınması kadar bu güvencenin uygulanması için verilen mücadeleler ve kamuoyunun desteğinin önemine de değinilmiştir.

Kitabın sonunda yer alan “Yeni Anayasa’da Ekolojik Hak Anlayışı” başlıklı Konferans sonuç bildirgesinde katılımcılar tarafından üzerlerinde mutabakata varılan görüşlerden bir kaçını sıralamak okuyuculara tartışmalar hakkında bir fikir verebilir:

- Anayasada insan, çıkarları ve geleceği Doğa’dan ayrı ve bağımsız bir varlıkmış gibi tanımlanmamalı; anayasa, insanı içinde var olduğu bütünü, tabiatın bir parçası olarak görmeli. İnsana saygı, çevreyi metalaştırma hakkını vermez.
- Doğanın, yaşamsal döngülerini ve süreçlerini insan tarafından bozulmadan devam ettirme ve biyolojik kapasitesini yeniden oluşturma; bütünlüğünü, ilişkide olduğu diğer varlıklarla birlikte sürdürme hakkı vardır. Vatandaşlık, doğaya zarar

vermemek ve gelecek kuşaklar adına onun emanetçisi olmak anlayışına uygun olarak, ekolojik sorumluluk çerçevesinde tanımlanmalıdır.

• Doğayla etkileşim içinde olan her türlü faaliyet hem bugünkü hem de gelecek kuşaklar düşünülerek ve yaşamın devamlılığı anlayışıyla yürütülmelidir.

Diğer yandan Ekolojik Anayasada Kamu Yönetimi İlkeleri başlığı altında da bireylerin çevre konularında bilgi ve belge edinme, karar mekanizmalarına katılma ve yargıya erişim haklarını garanti altına alınması; kamu yararının ekoloji merkezli bir bakış açısıyla yeniden tanımlanması, ekolojik açıdan hukuki düzenlemelere uyum ve yerel katılım mekanizmaları gibi çeşitli öneriler de sıralanmış.

Kitapta bir kaynakça olmaması önemli bir eksiklik. Bundan sonraki yayınlara bir temel teşkil etmesi açısından en azından tartışmaya konu olan temel kitapların ve makalelerin belirtilmesi yerinde olurdu. İçindekiler kısmında da sunumlar, sunum yapanların ismiyle birer bölüm olarak verilmiş. Bunun yerine sunumların tartışmaya hangi boyuttan katıldıklarını yansıtacak birer başlıkla verilmesi okuyucu açısından daha bilgilendirici olurdu.

Dünyadaki ekolojik tahribatın ve küresel iklim değişikliğinin yaşanan ve yaşanacak sonuçları göz önüne alındığında doğanın haklarının tanınması ve korunması bir çok çevre tarafından kabul görürken tereddütler genelde bu hakların anayasada nasıl yer alacağı ve kimler tarafından kullanılacağı üzerinde yoğunlaşıyor. Bu minvalde Türkiye'deki tartışmalara katkı sunması açısından bir ilk olan "Ekolojik Anayasa" özel bir ilgiyi hak ediyor. Kitabın muhtemel okuyucuları arasında çevre siyaseti ile ilgilenen siyaset bilimcileri; sosyologları; uluslararası çevre rejimindeki gelişmelere yönelik olarak uluslararası ilişkiler alanında çalışanları; çevre mücadelesi yürüten aktivistleri ve hukukçuları sayabiliriz.

P.S: Kitabın yayınlanmasından sonra Ocak 2012'de TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na sunulan Ekolojik Anayasa için önerilen gerekçeli maddeleri www.ekolojikanayasa.org sitesinde inceleyebilirsiniz.

Christopher D. Stone,(1972) "Should Trees Have Standing? – Towards Legal Rights for Natural Objects," 45 Southern California Law Review 450.

Barış Gençer BAYKAN*

* Arş. Gör. Dr., Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi – Betam, Bahçeşehir Üniversitesi, e-posta: baris.baykan@bahcesehir.edu.tr